

Методика проведення психологічної експертизи моральних страждань, завданих групі осіб

Маргарита Журавльова *

* Канд. психол. наук, Одеський науково-дослідний інститут судових експертиз, м. Одеса, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1569-5119>, e-mail: psychologia@ondise.od.ua

DOI: 10.32353/khrife.3.2021.09 УДК 343.98

Надійшло 15.11.2021 / Рецензовано 09.12.2021 / Прийнято до друку 13.12.2021 /
Доступно онлайн 30.12.2021

Розглянуто можливість проведення експертизи моральних страждань за груповими позовами постраждалих осіб.

Мета цієї праці — презентувати алгоритм дій експерта-психолога під час проведення експертизи моральних страждань людей за груповими позовами з урахуванням актуальної експертної практики й законодавства України.

Для встановлення можливого заподіяння моральних страждань особам, які є позивачами у групових позовах, пропонується використовувати такий алгоритм дій експертів, який дасть змогу: значно скоротити експертний час; зробити психологічну експертизу моральних страждань доступною для малозабезпечених громадян; об'єктивувати висновки експертів, що зменшить корупційні ризики; мотивувати експертів на якісне виконання ними посадових обов'язків і підвищення їх професійного рівня.

Алгоритм міститиме: інтерв'ю з підекспертною особою протягом 1–2 год із використанням відеозапису; комп'ютерне тестування підекспертної особи; аналіз матеріалів справи з мінімальним їх цитуванням у висновку експерта; надання загального висновку без докладного письмового розгортання дослідницької частини висновку разом із цифровим носієм, що міститиме відеозаписи обстежень і кінцеві результати комп'ютерного тестування.

Такий шлях не лише допоможе розв'язати питання, пов'язані із завданням моральної шкоди людям, які вирішили обстоювати свої права в групових позовах, а й значно зменшить

вартість проведення відповідних експертиз для населення, зробить їх більш доступними, але не менш ефективними й обґрунтованими.

Ключові слова: *судова психологічна експертиза; компенсація моральних страждань; групові позови; моральна шкода.*

Постановка наукової проблеми

Потреба у проведенні психологічної експертизи моральних страждань, завданих людям через забруднення довкілля аж до екологічних катастроф, стає дуже актуальним питанням у сучасній Україні. Право громадянина на безпечне для життя та здоров'я довкілля закріплено в Конституції України, але у правовій практиці нашої держави лише останніми роками компенсації моральної шкоди від підприємства, що забруднює довкілля, почали вимагати не окремі громадяни, а групи постраждалих осіб. Зазвичай це місцеві мешканці, житло яких опинилося у промисловій зоні. Наприклад, поблизу села, що мало багаті природні ресурси, без згоди мешканців побудували ферму з виробництва хутра, яка не лише забруднює водойми та ґрунт довкола, а й поширює сморід, який, за словами мешканців, улітку змушує їх ховатися в будинках за зачиненими вікнами.

Сучасна юридична практика України почала рухатися в напрямі захисту прав таких людей шляхом подання групових позовів до підприємства, що порушують екологічні права громадян.

Відповідно до Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, установлення орієнтовної суми відшкодування моральних страждань, завданих будь-якій постраждалій особі, належить до компетенції експертів-психологів, на вирішення яких можна поставити такі запитання: *«Чи спричинені особі страждання за умов ситуації (зазначаються умови ситуації), що досліджуються за справою? Якщо особі завдані страждання, який можливий розмір становить грошова компенсація за завдані страждання (моральну шкоду)?»*¹.

Водночас чинна експертна практика свідчить, що психологічна експертиза зі встановлення факту завдання моральних страждань та орієнтовної суми компенсації цих страждань є дуже об'ємним і багатогодинним дослідженням, яке потребує значних витрат експертного часу.

Аналіз основних досліджень і публікацій

Компенсацію моральної шкоди розглядали багато науковців (С. М. Антосик, О. М. Кокун², С. І. Шимон³,

1 Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень : затв. наказом Мін'юсту України від 08.10.1998 р. № 53/5 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 11.11.2021).

2 Антосик С. М., Кокун О. М. Відшкодування моральної шкоди: психологічні аспекти. *Адвокат*. 1998. № 4. С. 17–21.

3 Шимон С. І. Відшкодування моральної (немайнової) шкоди як спосіб захисту суб'єктивних цивільних прав : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 1998. 199 с.

К. М. Арсланов⁴, В. П. Паліюк⁵, В. Д. Чернадчук⁶, О. В. Грищук⁷, Л. С. Мулленікс, К. Стюарт⁸, Н. П. Павловська⁹, С. Є. Сиротенко¹⁰, І. М. Забара¹¹, М. С. Адаму, Е. С. Хейл¹², О. М. Ерделевський¹³, Н. О. Давидова¹⁴, З. В. Ромовська¹⁵, Т. В. Лісничка¹⁶, В. Д. Примак¹⁷, Д. О. Іванов¹⁸, О. Г. Карасьов, Ю. О. Коломoeць, А. О. Виприцький¹⁹, О. М. Буханевич²⁰ та ін.), позиції яких іноді протилежні

- 4 Арсланов К. М. Функции правового института возмещения морального вреда при посягательстве на честь, достоинство, деловую репутацию в сфере частной жизни гражданина по законодательству России и Германии : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Казань, 1999. 26 с.
- 5 Палиук В. П. Возмещение морального (неимущественного) вреда : монография. 2-е изд., испр. и доп. Киев, 2000. 232 с.
- 6 Чернадчук В. Д. Відшкодування моральної шкоди при порушенні трудових прав : автореф. ... дис. канд. юрид. наук. Харків, 2001. 14 с.
- 7 Грищук О. В. Право людини на компенсацію моральної шкоди (загальнотеоретичні аспекти) : дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2002. 188 с.
- 8 Mullenix L. S., Stewart K. The September 11th Victims' Compensation Fund: Fund Approaches to Resolving Mass Tort Litigation. *Connecticut Insurance Law Journal*. 2002. № 9 (1). P. 121—152. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2206976 (дата звернення: 11.11.2021).
- 9 Павловська Н. П. Теорія та практика захисту моральних благ цивільним законодавством України : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2002. 198 с.
- 10 Сиротенко С. Є. Деякі теоретико-практичні питання визначення розміру відшкодування моральної (немайнової) шкоди. *Вісник Верховного Суду України*. 2002. № 6. С. 41—44.
- 11 Забара І. М. Відшкодування моральної (немайнової) шкоди в міжнародному приватному праві : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2002. 195 с.
- 12 Adamou M. C., Hale A. S. PTSD and the Law of Psychiatric Injury in England and Wales: Finally Coming Closer? *The Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law*. 2003. № 31 (3). P. 327—332.
- 13 Эрделевский А. М. Компенсация морального вреда: анализ и комментарий законодательства и судебной практики. 3-е изд., испр. и доп. Москва, 2004. 304 с.
- 14 Давидова Н. О. Цивільно-правова охорона особистих немайнових прав фізичної особи, що забезпечують її природне існування : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2005. 214 с.
- 15 Ромовська З. В. Спiрні питання відшкодування моральної шкоди. *Вісник Верховного Суду України*. 2005. № 5. С. 41—44.
- 16 Лісничка Т. В. Захист особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування фізичної особи (право на життя, здоров'я, свободу та особисту недоторканність) : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2007. 208 с.
- 17 Примак В. Д. Теоретичні проблеми відшкодування моральної шкоди на засадах справедливості, розумності й добросовісності у цивільному праві України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2015. 32 с.
- 18 Иванов Д. А. Моральный вред и вред деловой репутации, причиненный преступлением: формирование единого подхода в юридической терминологии. *Вестник Московского государственного областного университета. Серия: Юриспруденция*. 2016. № 2. С. 70—80. DOI: 10.18384/2310-6794-2016-2-70-80 (дата звернення: 11.11.2021).
- 19 Карасьов О. Г., Коломoeць Ю. О., Виприцький А. О. Відшкодування роботодавцем моральної шкоди: трудовий чи цивільно-правовий аспект. *Право і суспільство*. 2019. № 6 (1). С. 155—160. DOI: 10.32842/2078-3736-2019-6-1-26 (дата звернення: 11.11.2021).
- 20 Буханевич О. М. Умови виникнення зобов'язань із відшкодування моральної шкоди. *Університетські наукові записки*. 2019. Т. 18. № 3 (71). С. 80—90. DOI: 10.37491/UNZ.71.7 (дата звернення: 11.11.2021).

щодо того, чи використовувати розрахунок за формулою та якою саме вона повинна бути²¹. Більшість авторів дотримуються спільної думки щодо того, що кожний випадок завдання моральних страждань слід розглядати окремо з урахуванням неповторної картини травмувальних подій та індивідуальних особливостей постраждалої людини. Водночас українські й російські автори висловлюють також думку про можливість визначення середнього коефіцієнту (усередненого показника), зокрема такого, який можна застосувати не до окремої людини, а до певної групи постраждалих осіб²².

Наприклад, О. Л. Вакуленко зі співавторами, підтримуючи можливість встановлення моральних страждань групи людей, пропонує використовувати анкетування постраждалих і розраховувати середньогруповий рівень моральних страждань²³. На нашу думку, такий підхід є невдалим через те, що опитування людини за переліком наслідків травмувального впливу стає прямою підказкою для постраждалого. Так, відповідно до змісту анкети, якою О. Л. Вакуленко пропонує досліджувати глибину моральних страждань, представникам постраждалої групи осіб запропоновано зазначити, як травмувальна ситуація вплинула на здоров'я кожного (шляхом самозвіту), на взаємини в родині, стосунки на роботі тощо. У кожному з пунктів наведено докладний перелік травмувальних симптомів. Наприклад, щодо впливу на роботу необхідно оцінити свої втрати за такими показниками (за 4-бальною

шкалою): сварки с колегами, конфлікти з керівництвом, зниження працездатності, зниження якості й ефективності роботи. Убачається, що людина, яка прагне матеріально компенсувати завдані їй моральні страждання, певною мірою перебільшуватиме свої втрати. Коли обстеження людини відбувається шляхом керованого діагностичного інтерв'ю, експерт не пропонує людині варіанти, а сприймає й аналізує винятково те, що заявлено, сказано або на чому наголошено. Якщо людина не згадує про якийсь вплив (наприклад, на сферу її роботи), то це означає «їй там не болить», тобто руйнівний вплив суттєво не зачепив саме ту сферу, або удару по ній людина не відчула²⁴.

Аналіз світової практики дає змогу стверджувати наявність двох підходів до визначення суми компенсації моральних страждань. Перший підхід («підхід загальної справедливості»): закріплення на законодавчому рівні конкретних сум грошових виплат за кожною категорією травмувального впливу (або меж таких виплат), що вирішується безпосереднім зверненням до відповідного бюлетеня (акта, документа тощо) або спеціальним органом, комісією, судом тощо. Другий підхід («підхід індивідуальної справедливості»): розрахунок, обчислення, обґрунтування суми компенсації без опори на якісь установлені межі, а винятково з урахуванням усієї сукупності чинників, що діють у конкретному випадку (зокрема, бачення самого постраждалого та здатність відповідача відшкодувати моральні втра-

21 Палиюк В. П. Указ. соч. ; Эрделевский А. М. Указ. соч.

22 Вакуленко О. Л., Мельник М. Т., Проскурня А. С. Методика визначення глибини моральних страждань та фінансового еквіваленту компенсації завданої шкоди індивіду та групі. Київ, 2019. 62 с. ; Эрделевский А. М. Указ. соч.

23 Вакуленко О. Л., Мельник М. Т., Проскурня А. С. Зазнач. твір.

24 Там само.

ти)²⁵. За такого підходу світова практика активно застосовує інститут медіації або надає відповідні повноваження відповідальній людині. Так, під час компенсації сім'ям людей, які загинули під час теракту 11 вересня, обов'язок із розрахунку компенсації виконував спеціально створений фонд, який, незважаючи на нібито єдину травму (загибель близької людини), сплачував родинам різні суми. Офіційні джерела свідчать, що розмір виплат установлювали з урахуванням багатьох параметрів (потенційного заробітку загиблого, його віку, освіти, наявності страхових полісів тощо). Найбільшою стала компенсація в 7,1 млн доларів США, хоча середня становила 2082 128 доларів США²⁶.

Ми поділяємо загальну ідею можливості й важливості проведення експертизи моральних страждань групи людей, але наголошуємо на тому, що до кожного постраждалого варто застосовувати індивідуальний підхід. На нашу думку, неможливо вирахувати середньогрупові показники, тому що навіть члени однієї групи відчують травмувальну дію по-різному, мають різні особисті здобутки та під час отримання травм перебувають на різній відстані від епіцентру травмувальної події.

Мета роботи

Мета цієї праці — презентувати алгоритм дій експерта-психолога під час проведення експертизи моральних страждань людей за груповими позовами з урахуванням актуальної експертної практики й законодавства України.

Викладення основного матеріалу дослідження

Процедура проведення психологічної експертизи зі встановлення можливого завдання моральної шкоди, яка існує в експертній практиці станом на сьогодні, зумовлює необхідність інтерв'ювання постраждалої особи, що зазвичай триває від 1 до 3 год. Під час діагностичного інтерв'ю експерт-психолог аналізує не стільки те, що людина розповідає про травмувальні обставини, а передусім те, як вона це робить: які пантомімічні реакції супроводжують оповідь, наскільки докладною вона є, які емоції виникають під час мовленнєвої діяльності, які сфери життя зачепили травмувальні обставини, як людина обґрунтовує заявлену нею суму компенсації тощо²⁷.

На другому етапі (для встановлення особистісних якостей, що могли

25 Вакуленко О. Л., Мельник М. Т., Проскурня А. С. Знач. твір ; Колесниченко О. В. Сравнительная характеристика систем возмещения вреда, причиненного здоровью, в зарубежных странах (на примере Италии, Германии, Великобритании). *Финансовое право и управление*. 2018. № 4. С. 37—43. DOI: 10.7256/2454-0765.2018.4.29999 (дата звернення: 11.11.2021) ; Палиук В. П. Указ. соч. ; Эрделевский А. М. Указ. соч.

26 Mullenix L. S., Stewart K. Op. cit. ; September 11th Victim Compensation Fund. URL: <https://www.vcf.gov> (дата звернення: 11.11.2021) ; Understanding the September 11th Victim Compensation Fund. URL: <https://www.napolilaw.com/article/understanding-the-september-11th-victim-compensation-fund> (дата звернення: 11.11.2021).

27 Методика психологічного дослідження у справах щодо заподіяння моральних страждань особі та відшкодування моральної шкоди (реєстр. код. 14.1.75). Харків : ХНДІСЕ Мін'юсту України, 2017 / Реєстр методик проведення судових експертиз Міністерства юстиції України, 2019. URL: <https://rmpse.minjust.gov.ua/page/25> (дата звернення: 11.11.2021) ; Журавльова М. О. Обґрунтованість використання презюмованої моральної шкоди експертами-психологами. *Слово національної школи суддів України* : фах. загальнодерж. наук.-практ. та наук.-метод. вид. 2020. № 3 (32). С. 170—177. DOI: 10.37566/2707-6849-2020-3(32)-15 (дата звернення: 11.11.2021).

вплинути на її сприйняття травмувальних подій: чутливість, уразливість, оптимістичність, стресостійкість тощо) людину тестують.

На останньому етапі експерт обробляє отримані результати: стенографує інтерв'ю, обчислює результати тестування, зіставляє результати з нормативними показниками та якісними критеріями, занотовує здобуті результати до аналітичної частини висновку, де викладає всі отримані результати обстеження й підкреслює найважливіші травмувальні чинники впливу на людину.

Тобто практика проведення експертизи зі встановлення моральних страждань свідчить, що найбільші витрати експертного часу припадають на письмову працю експерта та безпосереднє формування висновку як письмового документа.

Обсяг експертного висновку зазвичай складає 20–45 тис. знаків, що сьогодні дорівнює 80–90 год експертного часу. Убачається, що встановлення моральних страждань людей за груповими позовами не можна реалізувати за такою об'ємною процедурою через надмірні часові витрати на проведення дослідження однієї особи. Така експертиза групи осіб зі збереженням усієї процедури дослідження потребує років роботи експертів. Водночас кількість експертів-психологів у кожній експертній установі зазвичай не перевищує чотирьох, а найчастіше — це 1–2 фахівці.

Складна процедура психологічної експертизи з дослідження моральних страждань зумовила її високу вартість і недосяжність для малозабезпеченого прошарку населення. Склалася неприпустима для демократичної держави ситуація, коли захистити свої порушені права шляхом отримання експертного висновку стало прерогативою забезпечених громадян.

Науковий пошук експертів-психологів Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз Мін'юсту України (далі — *ОНДІСЕ*) в напрямі вирішення проблеми, яка стосується не лише можливості забезпечення якісною психологічною експертизою групових позовів, а й загальних питань раціонального витрачання експертного часу, дав змогу знайти очевидне та просте рішення — застосувати сучасні технології відеозапису інтерв'ю, комп'ютерного тестування й опрацювання даних.

Для встановлення факту можливого завдання моральних страждань особам, які є позивачами у групових позовах, пропонуємо експертам використовувати алгоритм дій, наведений далі.

1. Інтерв'ю з підекспертною особою протягом 1–2 год (збільшення часу можливе лише у складних випадках), яке обов'язково фіксують за допомогою відеозапису.
2. Комп'ютерне тестування підекспертної особи.
3. Аналізування матеріалів справи з мінімальним їх цитуванням у висновку експерта.
4. Аналізування всіх здобутих даних без відповідного розгорнутого письмового фіксування.
4. Фіксування у висновку експерта винятково підсумкового результату.
5. Додання до висновку експерта оптичних дисків (або інших цифрових носіїв інформації) із записом інтерв'ю та діагностичних даних.

Завдяки застосуванню такого алгоритму експерт матиме змогу швидко обробляти результати, а суд (за потреби) — ознайомитися з усіма діагностичними даними, отриманими під час проведення експертизи (мається на увазі вміст інформаційних носіїв, доданих до висновку експерта).

Попередні розрахунки свідчать про те, що такий алгоритм дасть змогу витрачати на 1 підекспертну особу в середньому 3—4 год експертного часу (тобто дослідження 100 людей вимагатиме в середньому 45 робочих днів експерта). Водночас формування експертної комісії хоча б із 3 експертів дасть змогу підготувати відповідний висновок менше ніж за 1 місяць. Такі строки проведення експертизи в межах групових позовів за запропонованим алгоритмом є цілком реальними.

Використання відеофіксування також є шляхом об'єктивізації висновку експерта. У роботі психологів (консультантів, терапевтів тощо) більшості розвинених країн обов'язковим є фіксування процедури дослідження або терапії за допомогою аудіозапису, що зберігається в архіві фахівця. У разі виникнення питань до роботи психолога аудіозаписи може дослідити суд або орган контролю. В Україні відсутнє ліцензування діяльності психологів, тому консультації психолога не фіксують жодним чином. Відсутні такі вимоги й до роботи судових експертів-психологів. Однак використання аудіо- або відеозапису має винятково позитивні наслідки для розвитку психологічної експертизи (зокрема, максимально знижує корупційні ризики й мотивує експерта якісно виконувати свої посадові обов'язки та підвищувати свій професійний рівень).

Аналізуючи практику проведення експертиз зі встановлення факту можливого завдання моральних страждань особі, експерти-психологи ОНДІСЕ наполягають на тому, що без дослідження кожної окремої особистості постраждалого дійти об'єктивних висновків неможливо, а більшість експертних годин припадає саме на письмову роботу. Водночас у сучасному світі значний обсяг письмової інформації не є вдалою

формою надання експертного висновку, коли є змога послуговуватися для зберігання даних електронними ресурсами. Використання відеозапису досліджень не лише значно скоротить витрати експертного часу та гроші громадян, а й наблизить експертну діяльність до задоволення запитів сьогодення.

Необхідно зазначити, що в сучасній практиці судової психологічної експертизи непоодинокі випадки, коли експерти формулюють свої висновки дуже стисло, унаслідок чого висновок експерта (як документ) фактично містить загальні висновки й не має розгорнутої дослідницької частини. Ознайомлення з таким висновком не дає змоги зрозуміти, як саме експерт дійшов висновків, як розвивалася його експертна думка. Уважаємо, що таку роботу без відповідних відео- або аудіозаписів не можна розглядати як автентичне джерело психологічної інформації, а як висновок експерта й поготів.

Висновки

Сучасна практика судової психологічної експертизи потребує змін, а саме залучення до процесу її проведення сучасних технологій. Такий шлях допоможе не лише оперативнo розв'язувати питання, пов'язані із заподіянням моральної шкоди людям, які вирішили обстоювати свої права за груповими позовами, а й значно зменшить вартість проведення відповідних експертиз для населення, зробить їх більш доступними, але не менш ефективними й обґрунтованими.

Запропоновано методику проведення дослідження моральних страждань, спричинених групі осіб, за таким алгоритмом дій експертів-психологів: інтерв'ю з підекспертною особою протягом 1—2 год із використанням відеозапису; комп'ютерне тестування

підекспертної особи; аналізування матеріалів справи з мінімальним їх цитуванням у висновку експерта; надання загального висновку без докладного письмового розгортання його дослідницької частини разом із цифровим носієм, що містить відеозаписи обстежень і остаточні результати комп'ютерного тестування.

**Методика проведения
психологической экспертизы
моральных страданий,
причинённых группе лиц**

Маргарита Журавлёва

Рассмотрена возможность проведения экспертизы моральных страданий по групповым искам пострадавших лиц.

Цель этой работы — представить алгоритм действий эксперта-психолога при проведении экспертизы моральных страданий людей по групповым искам с учётом актуальной экспертной практики и законодательства Украины.

Для установления возможного причинения моральных страданий лицам, являющимся истцами в групповых исках, предложено использовать такой алгоритм действий экспертов, который позволит: значительно сократить экспертное время; сделать психологическую экспертизу моральных страданий доступной для малообеспеченных граждан; объективизировать выводы экспертов, что снизит коррупционные риски; мотивировать экспертов качественно выполнять свои должностные обязанности и повышать свой профессиональный уровень. Алгоритм будет включать: интервью с подэкспертным лицом в течение 1—2 ч с использованием видеозаписи; компьютерное тестирование подэкспертного лица; анализ материалов дела с минимальным их цитированием в заключении эксперта; предоставление общего заключения без детального письменного

развёртывания исследовательской части заключения вместе с цифровым носителем, содержащим видеозаписи обследования и окончательные результаты компьютерного тестирования.

Такой путь не только позволит решить вопросы, связанные с причинением морального ущерба людям, решившим отстаивать свои права в групповых исках, но и значительно снизит стоимость проведения соответствующих экспертиз для населения, сделает их более доступными, но не менее эффективными и обоснованными.

Ключевые слова: судебная психологическая экспертиза; компенсация моральных страданий; групповые иски; моральный ущерб.

**Methods of conducting forensic
psychology analysis of moral suffering
caused to a group of people**

Marharyta Zhuravlyova

Possibility of conducting an examination of moral suffering on group lawsuits of victims was considered.

This research paper purpose is to present the algorithm of actions of forensic psychologist while analysis of moral suffering of people in group lawsuits taking into account current forensic expert practice and legislation of Ukraine.

For establishing possible infliction of moral suffering on persons who are plaintiffs in class actions, it is proposed to use such an algorithm of action of experts that will: significantly reduce forensic expert time; make forensic psychology analysis of moral suffering accessible to low-income citizens; objectify forensic conclusions that will reduce corruption risks; motivate experts to perform their official duties qualitatively and to improve their professional level. The algorithm will include: interviews with analysis subject for 1-2 hours using video; computer testing of analysis subject; analysis

of case materials with minimal citation in the analysis subject; providing a general opinion without a detailed written deployment of the research part of the opinion together with a digital medium containing video recordings of the surveys and the final results of computer testing.

This way will not only solve the issues of moral damage to people who decided to defend their rights in class actions but significantly reduce the cost of relevant analyses for population, make them more accessible, but no less effective and reasonable.

Keywords: forensic psychology analysis; compensation for moral suffering; class actions; moral damage.

Фінансування

Це дослідження не отримало жодного спеціального гранту від фінансових установ у державному, комерційному чи некомерційному секторах.

Відмова від відповідальності

Засновники не грали жодної ролі у розробленні дослідження, добиранні й аналізуванні даних, рішенні про публікацію чи підготовку рукопису.

Учасники

Авторка внесла свій внесок винятково в інтелектуальну дискусію, що є основою цього документа, дослідження судової практики, написання та редагування, і бере на себе відповідальність за її зміст і тлумачення.

Декларація щодо конфлікту інтересів

Авторка заявляє, що у неї відсутній конфлікт інтересів.

References

- Adamou, M. C., Hale, A. S. (2003). PTSD and the Law of Psychiatric Injury in England and Wales: Finally Coming Closer? *The Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law*. № 31 (3).
- Antosyk, S. M., Kokun, O. M. (1998). Vidshkoduvannia moralnoi shkody: psykholohichni aspekty [Compensation for Moral Damage: psychological aspects]. *Advokat*. № 4 [in Ukrainian].
- Arslanov, K. M. (1999). *Funktsii pravovogo instituta vozmeshcheniia moralnogo vreda pri posigatelstve na chest, dostoinstvo, delovuiu reputatsiiu v sfere chastnoi zhizni grazhdanina po zakonodatelstvu Rossii i Germanii* [Functions of the Legal Institute of Compensation for Moral Damage in Case of Encroachment on Honor, Dignity, Business Reputation in the Field of Private Life of a Citizen Under the Legislation of Russia and Germany]: avtoref. dis. ... kand. iurid. nauk. Kazan [in Russian].
- Bukhaneych, O. M. (2019). Umovy vynyknennia zoboviazan iz vidshkoduvannia moralnoi shkody [Conditions for Occurrence of Obligations to Compensate for Non-pecuniary Damage]. *Universytetski naukovy zapysky*. T. 18. № 3 (71). DOI: 10.37491/UNZ.71.7 [in Ukrainian].
- Chernadchuk, V. D. (2001). *Vidshkoduvannia moralnoi shkody pry porushenni trudovykh prav* [Compensation for Non-pecuniary Damage in Violation of Labor Rights]: avtoref. ... dys. kand. yuryd. nauk. Kharkiv [in Ukrainian].
- Davydova, N. O. (2005). *Tsyvilno-pravova okhrona osobystykh nemainovykh prav fizychnoi osoby, shcho zabezpechuiut yii pryrodne isnuvannia* [Civil law Protection of Personal Non-property Rights of an Individual, Ensuring its Natural Existence]: dys. ... kand. yuryd. nauk. Kyiv [in Ukrainian].
- Ehrdelevskii, A. M. (2004). *Kompensatsiia moralnogo vreda: analiz i kommentarii zakonodatelstva i sudebnoi praktiki* [Compensation for Non-pecuniary Damage: Analysis and Commentary on Legislation and Case Law]. 3-e izd., ispr. i dop. Moskva [in Russian].
- Hryshchuk, O. V. (2002). *Pravo liudyny na kompensatsiiu moralnoi shkody (zahalnoteoretychni aspekty)* [Human Right to Compensation for Moral Damage (General Theoretical Aspects)]: dys. ... kand. yuryd. nauk. Lviv [in Ukrainian].
- Ivanov, D. A. (2016). *Moralnyi vred i vred delovoi reputatsii, prychinennyi prestupleniem: formirovanie edinogo podkhoda v iuridicheskoi terminologii* [Moral Harm and Damage to Business Reputation Caused by Crime: Formation of a Unified Approach in Legal Terminology]. *Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo oblastnogo universiteta. Seriya: Iurisprudentsiia*. № 2. DOI: 10.18384/2310-6794-2016-2-70-80 [in Russian].
- Karasov, O. H., Kolomoiets, Yu. O., Vyprytskyi, A. O. (2019). *Vidshkoduvannia robotodavtsiem moralnoi shkody: trudovi chy tsyvilno-pravovi aspekt* [Compensation of Moral Damage by the Employer: Labor or Civil Law Aspect]. *Pravo i suspilstvo*. № 6 (1). DOI: 10.32842/2078-3736-2019-6-1-26 [in Ukrainian].
- Kolesnichenko, O. V. (2018). *Sravnitelnaia kharakteristika sistem vozmeshcheniia vreda, prychinnennogo zdoroviu, v zarubezhnykh stranakh (na primere Italii, Germanii, Velikobritanii)* [Comparative Characteristics

- of Health Compensation Systems in Foreign Countries (i.e. Italy, Germany, Great Britain)]. *Finansovoe pravo i upravlenie*. № 4. DOI: 10.7256/2454-0765.2018.4.29999 [in Russian].
- Lisnych, T. V. (2007). *Zakhyst osobystykh nemainovykh prav, shcho zabezpechuiut pryrodne isnuvannia fizychnoi osoby (pravo na zhyttia, zdorovia, svobodu ta osobystu nedotorkannist)* [Protection of Personal Non-property Rights that Ensuring Natural Individual Existence (Right to Life, Health, Liberty and Personal Security)]: dys. ... kand. yuryd. nauk. Kharkiv [in Ukrainian].
- Mullenix, L. S., Stewart, K. (2002). The September 11th Victims' Compensation Fund: Fund Approaches to Resolving Mass Tort Litigation. *Connecticut Insurance Law Journal*. № 9 (1). URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2206976.
- Pavlovsk, N. P. (2002). *Teoriia ta praktyka zakhystu moralnykh blah tsyvilnym zakonodavstvom Ukrainy* [Theory and Practice of Protection of Moral Goods by the Civil Legislation of Ukraine]: dys. ... kand. yuryd. nauk. Kharkiv [in Ukrainian].
- Paliuk, V. P. (2000). *Vozmeshchenie moralnogo (neimushchestvennogo) vreda* [Compensation for Moral (Non-property) Damage]: monografiia. 2-e izd., ispr. i dop. Kiev [in Russian].
- Prymak, V. D. (2015). *Teoretychni problemy vidshkoduvannia moralnoi shkody na zasadakh spravedlyvosti, rozumnosti y dobrosovisnosti u tsyvilnomu pravi Ukrainy* [Theoretical Issues of Compensation for Moral Damage on the Basis of Justice, Reasonableness and Good Faith in the Civil Law of Ukraine]: avtoref. dys. ... d-ra yuryd. nauk. Kyiv [in Ukrainian].
- Romovska, Z. V. (2005). *Spirni pytannia vidshkoduvannia moralnoi shkody* [Controversial Issues of Compensation for Non-pecuniary Damage]. *Visnyk Verkhovnoho Sudu Ukrainy*. № 5 [in Ukrainian].
- September 11th Victim Compensation Fund. URL: <https://www.vcf.gov>.
- Shymon, S. I. (1998). *Vidshkoduvannia moralnoi (nemainovoi) shkody yak sposib zakhystu subiektyvnykh tsyvilnykh prav* [Human right to Compensation for Moral Damage (General Theoretical Aspects)]: dys. ... kand. yuryd. nauk. Kyiv [in Ukrainian].
- Syrotenko, S. Ye. (2002). *Deiaki teoretyko-praktychni pytannia vyznachennia rozmiru vidshkoduvannia moralnoi (nemainovoi) shkody* [Some Theoretical and Practical Issues of Determining Compensation Amount for Moral (Non-pecuniary) Damage]. *Visnyk Verkhovnoho Sudu Ukrainy*. № 6 [in Ukrainian].
- Understanding the September 11th Victim Compensation Fund. URL: <https://www.napolilaw.com/article/understanding-the-september-11th-victim-compensation-fund>.
- Vakulenko, O. L., Melnyk, M. T., Proskurnia, A. S. (2019). *Metodyka vyznachennia hlybyny moralnykh strazhdan ta finansovoho ekvivalentu kompensatsii zavdanoi shkody indyvidu ta hrupi* [Methods for Determining the Depth of Moral Suffering and the Financial Equivalent of Compensation for Damage to Individuals and Groups]. Kyiv [in Ukrainian].
- Zabara, I. M. (2002). *Vidshkoduvannia moralnoi (nemainovoi) shkody v mizhnarodnomu pryvatnomu pravi* [Compensation for Moral (Non-pecuniary) Damage in Private International Law] : dys. ... kand. yuryd. nauk. Kyiv [in Ukrainian].
- Zhuravlova, M. O. (2020). *Obgruntovanist vykorystannia preziumovanoi moralnoi shkody ekspertamy-psykholohamy* [Use Validity of Presumed Moral Harm by Forensic Psychologists.]. *Slovo natsionalnoi shkoly suddiv Ukrainy : fakh. zahalnodерж. nauk.-prakt. ta nauk.-metod. vyd.* № 3 (32). DOI: 10.37566/2707-6849-2020-3(32)-15 [in Ukrainian].
- Журавльова, М. (2021). Методика проведення психологічної експертизи моральних страждань, завданих групі осіб. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Вип. 3 (25). С. 125—134. DOI: 10.32353/khrife.3.2021.09.